

Історія України

DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2026-03/032-046>

УДК (UDC) 339.138 : 391 (477.64) «17»

THE MARKET FOR READY-MADE CLOTHING AT THE ZAPORIZHIAN SICH IN THE 18TH CENTURY

Svitlana Kostylieva*

Abstract

The purpose of this study is to reconstruct selected mechanisms underlying the functioning of the market for ready-made clothing, footwear, and accessories in the eighteenth-century Zaporizhian Sich.

The scientific novelty. The study presents the comprehensive examination of the market for ready-made clothing, footwear, and accessories in the eighteenth-century Zaporizhian Sich as a distinct segment of its internal market. It systematically analyses the available source evidence concerning supply channels, product range, trade volume, market participants, forms of retailing, state regulation, and the pricing structure of this market segment.

Conclusions. Ready-made clothing, footwear, and accessories constituted an important component of the eighteenth-century Zaporizhian Sich economy, representing not only elements of material culture but also an independent category of commodities operating within the internal market. The Zaporizhian region was supplied through several channels: the Hetmanate remained the principal source of mass-produced everyday goods, whereas the Crimean Khanate and the Ottoman Empire supplied expensive imported garments of Eastern origin. This supply structure demonstrates the integration of Zaporizhzhia into the wider interregional economic network. The analysis of the product range shows that virtually all major components of Cossack dress were objects of regular trade, while the sources reveal a clear distinction between everyday consumer goods and prestigious imported items. Large consignments of ready-made clothing recorded in customs registers confirm the systematic character of commercial circulation. Trade involved not only professional merchants from the Hetmanate, the Crimean Khanate, and the Ottoman Empire, but also Zaporizhian Cossacks, who combined military service with entrepreneurial activity. Alongside wholesale trade, retail shops, market-stall sales, and a secondary market for used clothing also operated. The customs policy of the Russian Empire, the activities of the Zaporizhian Kosh, and the judicial protection of property rights created the legal framework for commercial development and the regulation of commodity circulation. Price data indicate a clearly stratified market in which affordable everyday goods coexisted with expensive imported products. The market for ready-made wardrobe items therefore constituted an important component of the economic system of the eighteenth-century Zaporizhian Sich. Its study provides new insights into the development of the internal market, the nature of interregional trade networks, the entrepreneurial activity of the Zaporizhian population, and the role of state regulation in commodity circulation.

Keywords: Early Modern period, Cossacks, clothing, footwear, accessories, internal trade, foreign trade, commodities, material culture, everyday life, economy, costume, trade practices, legal framework

* Doctor of historical sciences, professor of the Department of History Faculty of Sociology and Law, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine.
E-mail: s.kostyleva@lil.kpi; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0909-7887>

РИНОК ГОТОВИХ ОДЯГУ, ВЗУТТЯ ТА АКСЕСУАРІВ НА ЗАПОРОЗЬКІЙ СІЧІ У 18 СТ.**Світлана Костилева*****Анотація**

Мета роботи – реконструювати окремі механізми функціонування ринку готових одягу, взуття й аксесуарів на Запорозькій Січі 18 ст.

Наукова новизна полягає в комплексному дослідженні ринку готових одягу, взуття й аксесуарів Запорозької Січі 18 ст. як окремого сегмента внутрішнього ринку. Систематизовано джерельні відомості про канали постачання, асортимент, масштаби товарообігу, учасників торгівлі, форми реалізації, державне регулювання та цінову структуру цього сегмента ринку.

Висновки. Готові одяг, взуття й аксесуари були важливою складовою економіки Запорозької Січі 18 ст. і не лише елементом матеріальної культури, а й самостійною категорією товарів, що функціонувала в межах внутрішнього ринку. Забезпечувалося Запорожжя через кілька напрямів постачання: Гетьманщина залишалася основним джерелом масових виробів повсякденного вжитку, тоді як Кримське ханство й Османська імперія забезпечували надходження дорогого імпортного одягу східного походження. Така структура постачання свідчить про інтегрованість Запорожжя до міжрегіонального економічного простору. Аналіз асортименту показав, що предметом регулярної торгівлі були майже всі основні елементи козацького костюма, а джерела фіксують чіткий поділ між товарами повсякденного попиту та престижними імпортними виробами. Великі партії готового одягу, зафіксовані в митних книгах, підтверджують системність товарообігу.

У торгівлі брали участь не лише професійні купці з Гетьманщини, Криму й Османської імперії, а й запорозькі козаки, які поєднували військову службу з підприємницькою діяльністю. Поряд із гуртовою торгівлею функціонували торгові лавки, базарний продаж та вторинний ринок уживаного одягу. Митна політика Російської імперії, діяльність Коша Запорозького й судовий захист майнових прав створювали правові умови для розвитку торгівлі та контролю за товарообігом. Цінові дані засвідчують чітку стратифікацію ринку, на якому співіснували доступні товари повсякденного попиту й дорогі імпортні вироби. Отже, ринок готових предметів гардероба був важливою складовою економічної системи Запорозької Січі 18 ст., а його дослідження дає змогу по-новому оцінити розвиток внутрішнього ринку, характер міжрегіональних торговельних зв'язків, підприємницьку активність запорозького населення та роль державного регулювання товарообігу.

Ключові слова: ранньомодерна доба, козацтво, одяг, взуття, аксесуари, внутрішня торгівля, зовнішня торгівля, товар, матеріальна культура, повсякдення, економіка, костюм, торговельна практика, правові умови

Цитування: Костилева, С. (2026). Ринок готових одягу, взуття та аксесуарів на Запорозькій Січі у 18 ст. *Консенсус*, 3, 32–46. <https://doi.org/10.3110/consensus/2026-03/032-046>

URL: <https://www.konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/235>

* доктор історичних наук, професор кафедри історії, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ, Україна.
E-mail: s.kostyleva@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0909-7887>

Постановка проблеми. Реконструкція внутрішнього ринку Запорозької Січі належить до складних проблем економічної історії, оскільки відомості про його функціонування розпорошені в різних комплексах джерел і віддзеркалюють лише окремі сторони товарного обігу. За таких умов перспективним напрямом є дослідження обігу окремих категорій товарів, що дає змогу простежити механізми функціонування ринку через конкретні торговельні практики, канали постачання, склад учасників торгівлі, форми реалізації, цінову структуру та засоби регулювання товарообігу.

Актуальність дослідження полягає в тому, що реконструкція обігу окремих товарних категорій відкриває можливості глибше вивчити структуру та механізми функціонування внутрішнього ринку Запорозької Січі. Комплексний аналіз товарообігу готового одягу створює можливість простежити окремі особливості міжрегіональних торговельних зв'язків, взаємодії різних категорій учасників ринку, співвідношення гуртової й роздрібної торгівлі, ролі державного регулювання та цінової диференціації товарів. У цьому контексті готовий одяг є не лише предметом дослідження, а й важливим індикатором функціонування ринку Запорозької Січі 18 ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія козацького одягу належить до тих напрямів історичних досліджень, які тривалий час розвивалися переважно в межах історії матеріальної культури, етнографії та історії костюма. Основну увагу дослідники приділяли реконструкції окремих елементів одягу, їхньому походженню, еволюції крою, художньому оздобленню й символіці. Так, порівняно детально охарактеризовано верхній і натільний одяг, головні убори, пояси, взуття, а також простежено впливи східних, польських і місцевих традицій на формування козацького строю¹.

Водночас економічний аспект існування козацького одягу досліджено значно слабше. У більшості праць він розглядається насамперед як складова матеріальної культури або повсякденного побуту запорожців, тоді як питання виробництва, товарного обігу, каналів постачання, форм реалізації та участі в торговельних процесах залишаються другорядними. Особливо це стосується готових предметів гардероба.

Подібна ситуація характерна і для досліджень економічної історії Запорозької Січі. В працях В. Голобуцького, Г. Швидько, О. Мірущенка, В. Полторака, І. Шульги значною мірою висвітлено особливості торговельних зв'язків Запорозжя з Гетьманщиною, Кримським ханством, Османською імперією та Російською державою. Проте готовий одяг у цих дослідженнях розглядається переважно як одна

¹ Ніколаєва Т. Історія українського костюма. Київ, 1996; Кікоть А.А. Костюм українського козацтва як складова національної культури. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2010. № 1. С. 34–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2010_1_9; Шаменков С. «Сермяга, жупан та гермяк в гардеробі українських козаків XVII ст.». *Науковий вісник Національного музею історії України*. 2021. № 7. С. 462–471; Шаменков С. Зміни в одязі козаків Війська Запорозького у другій половині XVIII ст. *Стрії*. 2024. № 6. С. 49–50; Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. Т. 1. Львів: Світ, 1990. С. 156–163.

з численних товарних категорій поряд із тканинами, продовольством, металевими виробами тощо, без спеціального аналізу його місця у структурі січового ринку².

Разом із тим джерельна база дає змогу висвітлити функціонування ринку готових предметів гардероба докладніше. Матеріали Архіву Коша Нової Запорозької Січі, митні книги, реєстри товарів, урядові акти, судово-слідчі справи та майнові описи містять численні відомості про надходження, продаж, транспортування й оцінку готових виробів. Вони дають змогу простежити не лише асортимент товарів, а й механізми їхнього обігу, географію постачання, масштаби імпорту, участь окремих категорій купців і козаків у торговельній діяльності, функціонування внутрішнього ринку та форми державного регулювання торгівлі³.

Метою статті є реконструювати окремі механізми функціонування ринку готових одягу, взуття й аксесуарів на Запорозькій Січі 18 ст. Зокрема, проаналізувати основні канали постачання готового одягу, його асортимент, масштаби товарообігу, коло учасників торгівлі, особливості функціонування внутрішнього ринку, механізми державного регулювання та цінову диференціацію окремих категорій товарів.

Найбільш системним і документально підтвердженим напрямом забезпечення Запорозької Січі готовим одягом була Гетьманщина. На відміну від багатьох інших торговельних зв'язків, джерела дають змогу говорити не про поодинокі випадки ввезення окремих товарів, а про функціонування відносно сталої системи постачання, яка забезпечувала потреби запорозького населення готовими виробами. Є згадка про те, що 24 квітня 1772 р. значковий товариш Прилуцької сотні Прилуцького полку Антон Соломаха видав мешканцю с. Полового своєї сотні козаку Івану Зинчину посвідчення, за яким той їде однією підводою продавати на Січі зокрема сорочки⁴. Особливе значення мають реєстри 1755 р., складені на вимогу гетьманської адміністрації після звернення Коша щодо визначення товарів, необхідних для забезпечення Запорозької Січі. Водночас слід враховувати, що вони віддзеркалюють заявлену потребу Війська Запорозького, а не документально підтверджені обсяги фактичних поставок. Саме тому ці документи доцільно використовувати насамперед для характеристики структури й масштабів

² Голобуцький В.О. Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734–1775. Київ, 1961. С. 309–310; Швидько Г. Документи РДВІА про торговельні відносини між Запорозькою Січчю та Гетьманщиною у другій половині XVIII ст. *Південна Україна XVIII–XIX ст.: Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України*. 1999. Вип. 4. С. 9–15. URL: <https://sur.li/wqpwfr>; Мірущенко О.П. Запорозькі імпортери на Переволоченській та Кременчуцькій митницях у 60-х рр. XVIII ст. *Музейний Вісник*. 2006. № 6. С. 74–77; Полторак В.М. Азово-чорноморська торгівля як чинник взаємин Війська Запорозького та Війська Донського доби Нової Січі (1734–1775 роки). *Записки історичного факультету*. 2009. Вип. 20. С. 167–182. <https://doi.org/10.18524/2312-6825.2009.20.65449>; Шульга І.Г. Запорозька Січ у складі українського внутрішнього ринку. *Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку: матеріали респ. історичних читань*. Київ, 1991. С. 87–91.

³ Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775. Т. 1–8; Голобуцький В.О. Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734–1775. Київ, 1961. С. 309–310.

⁴ Голобуцький В.О. Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734–1775. Київ, 1961. С. 301.

очікуваного попиту. У додатку до листа кошового отамана Григорія Федорова (1755 р.), на клопотання котрого позитивно відреагував кошовий отаман, зазначалося, що щорічна потреба Війська Запорозького становила 2000 готових сорочок із малоросійського полотна, 2000 свит із малоросійського сукна та 2000 бурок (єпанч), виготовлених із повсті та овечої шерсті⁵. Особливо важливо, що документи фіксують потребу саме у готових виробах. Використані формулювання – «рубашок, шитих», «свит... спитих»⁶ – не залишають сумнівів, що йшлося про вже пошитий одяг, придатний до негайного використання. Це дозволяє припустити, що Кіш розраховував на отримання готових виробів і розглядав їх як важливу складову забезпечення населення.

Водночас реєстри демонструють, що готовий одяг був лише однією зі складових системи забезпечення населення Січі. Поряд із готовими виробами до переліку необхідних товарів входили полотно, сукно, китайка, оксамит та інші тканини. Документи дають підстави припускати співіснування двох способів забезпечення одягом – придбання готових виробів і закупівлі тканин для подальшого пошиття. Така структура споживання добре узгоджується з висновками сучасних дослідників історії козацького костюма⁷.

Важливе значення для розвитку торгівлі мала й економічна політика Російської імперії щодо Запорозжя. Указ 1760 р. дозволяв безмитно ввозити до Січі одягу взуття, а також значну кількість тканин і галантерейних виробів за умови, що вони призначалися для внутрішнього використання серед запорожців, а не для перепродажу за межі регіону⁸. Отже, забезпечення Запорозької Січі готовим одягом було одним із напрямів державної економічної політики.

Другим важливим напрямом постачання був Крим. Якщо Гетьманщина забезпечувала передусім масові вироби місцевого виробництва, то кримський ринок спеціалізувався переважно на дорожчих і престижніших товарах східного походження.

⁵ № 2. 1755, жовтень. – Додаток до листа кошового отамана Григорія Федорова від 9 травня 1755 року, складений невідомою особою. *Південна Україна XVIII–XIX ст.: Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України*. 1999. Вип. 4. С. 9–15. URL: <https://surl.li/wqpwwfr>; № 5. 1755 р., березня 12. – Реєстр товарів, поданий з Коша Запорозького в Київську губернську канцелярію. *Південна Україна XVIII–XIX ст.: Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України*. 1999. Вип. 4. С. 9–15. URL: <https://surl.li/wqpwwfr>

⁶ № 2. 1755, жовтень. – Додаток до листа кошового отамана Григорія Федорова від 9 травня 1755 року, складений невідомою особою. *Південна Україна XVIII–XIX ст.: Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України*. 1999. Вип. 4. С. 9–15. URL: <https://surl.li/wqpwwfr>; № 5. 1755 р., березня 12. – Реєстр товарів, поданий з Коша Запорозького в Київську губернську канцелярію. *Південна Україна XVIII–XIX ст.: Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України*. 1999. Вип. 4. С. 9–15. URL: <https://surl.li/wqpwwfr>

⁷ Шаменков С. «Серм'яга, жупан та герм'як в гардеробі українських козаків XVII ст.» *Науковий вісник Національного музею історії України*. 2021. № 7. С. 462–471; Шаменков С. Зміни в одязі козаків Війська Запорозького у другій половині XVIII ст. *Стрії*. 2024. № 6. С. 49–50.

⁸ Мірущенко О.П. Регулювання російським урядом економічних відносин Гетьманщини та Нової Січі у 40–60-х рр. XVIII ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. 1999. Т. 1. № 7. С. 44–45.

Найінформативнішими є документи, які опублікував В. Голобуцький. Це описи пограбувань запорозьких купців кримськими татарами, які містять детальні переліки втрачених товарів із зазначенням їхньої вартості. Зокрема, у валці Семена Пишалки згадуються кримська свита, жовтий вовняний пояс і дорогий шовковий пояс⁹. Інші документи повідомляють про придбання білої свити в Бахчисарай. У сукупності ці матеріали дають підстави вважати кримський напрям одним із важливих каналів надходження дорогого готового одягу.

Доповнюють цю картину документи Архіву Коша Нової Запорозької Січі. У реєстрі скарг кримських татар за 1740–1744 рр. серед викрадених товарів згадуються пояси, саф'яни та саф'янові чоботи¹⁰. Хоча документ безпосередньо не описує торговельні операції, він підтверджує присутність цих товарів на запорозькому ринку та участь кримських купців у їх постачанні.

Ще ширший асортимент готового одягу забезпечували купці Османської імперії. Узагальнюючи матеріали 18 ст., Д. Яворницький зазначав, що турецькі торговці регулярно привозили на Запорожжя китайчаті кафтани, саф'янові чоботи, овчинні кожухи, башлики та шапки¹¹. Окремо він звертав увагу на кримський напрям торгівлі, через який надходили саф'янові чоботи, особливо папучі¹².

Таким чином, торговельні документи дають можливість доповнити традиційні уявлення про походження окремих елементів запорозького костюма. Якщо історіографія переважно приділяє увагу поширенню східних форм одягу через військові контакти, трофеї чи дипломатичні дари, то джерела переконливо свідчать і про важливу роль регулярної комерційної торгівлі в їх поширенні.

Транзитом через Запорожжя до Туреччини й Криму, рідко осідаючи в Наддніпрянщині, йшла російська та польська мануфактурна продукція¹³, ймовірно, й одяг.

Особливо важливими для характеристики товарообігу є митні книги Переволоченської та Кременчуцької митниць за серпень 1769 р. Вони фіксують ввезення значних партій готового одягу протягом кількох днів і є одним із небагатьох джерел, що дають можливість оцінити конкретні масштаби таких операцій¹⁴. Водночас ці матеріали охоплюють лише окремий часовий зріз, тому самі по собі не дають підстав говорити про інтенсивність торгівлі протягом усього року.

⁹ Голобуцький В.О. Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734–1775. Київ, 1961. С. 309–310.

¹⁰ № 206, 1744 р., травень. – Реєстр скарг кримських татар на запорожців за заподіяні ними шкоди, захоплення майна, коней, худоби тощо в 1740–1744 рр. *Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775*. Т. 2. Київ, 2000. С. 231.

¹¹ Яворницький (Эварницкий) Д.И. История запорожских казаков. Второе исправленное и дополненное издание. Т. 1. Москва, 1900. С. 577.

¹² Ibid. С. 590.

¹³ Полторак В.М. Азово-чорноморська торгівля як чинник взаємин Війська Запорозького та Війська Донського доби Нової Січі (1734–1775 роки). *Записки історичного факультету*. 2009. Вип. 20. С. 168. <https://doi.org/10.18524/2312-6825.2009.20.65449>

¹⁴ Шаменков С. Зміни в одязі козаків Війська Запорозького у другій половині XVIII ст. *Смій*. 2024. № 6. С. 49–50.

У сукупності розглянуті джерела дають змогу говорити про існування кількох пов'язаних напрямів постачання готових предметів гардероба на Запорозьку Січ. Гетьманщина забезпечувала переважно масові вироби місцевого виробництва, Крим і Османська імперія – дорогий одяг східного походження, тоді як митна політика Російської імперії створювала правові умови для функціонування цього товарообігу. В сукупності ці канали формували розгалужений ринок готового одягу, який був важливою складовою економічного життя Запорозької Січі. Водночас повнота й інтенсивність цих зв'язків могли змінюватися залежно від політичної ситуації, митної політики та стану джерельної бази, тому реконструкція окремих каналів залишається відкритою для подальших досліджень.

Документальні джерела 18 ст. дають змогу реконструювати не лише канали постачання готового одягу, а й його товарний асортимент. На відміну від праць з історії костюма, де окремі предмети одягу розглядаються насамперед як елементи традиційного вбрання, архівні документи показують їх як об'єкти купівлі-продажу. Саме тому доцільно аналізувати асортимент відповідно до структури торговельної документації, яка дає змогу простежити попит на окремі категорії товарів, їхнє походження та місце у структурі ринку.

Найбільшою товарною групою був верхній одяг. У документах різних років згадуються свити, каптани, жупани, киреї, бурки (епанчі), черкески, чекмені, кожухи, шуби та кафтани. Це свідчить, що на ринку одночасно перебували вироби різного походження, функціонального призначення та вартості. Свити, бурки та інші вироби місцевого виробництва належали до товарів повсякденного попиту, тоді як каптани дедалі ширше поширювалися в другій половині 18 ст. Поряд із ними значне місце займав імпортований верхній одяг. Д. Яворницький згадує китайчаті кафтани, овчинні кожухи та башлики, які привозили турецькі купці¹⁵. Документи Архіву Коша та матеріали В. Голобуцького також фіксують черкески, чекмені, дорогі кожухи й шуби серед товарів, що оцінювалися під час судових справ і розгляду пограбувань¹⁶. Таким чином, верхній одяг був найбільш різноманітно представленою в джерелах категорією товарів, у якій поєднувалися масові вироби місцевого виробництва та дорогий імпорт.

Натільний одяг представлений у джерелах значно скромніше. Найчастіше згадуються сорочки, які належали до повсякденних предметів споживання й регулярно надходили на ринок готових виробів. Про масштаби їхнього обігу свідчать уже розглянуті реєстри 1755 р.¹⁷

¹⁵ Яворницький (Эварницкий) Д.И. История запорожских казаков... С. 577.

¹⁶ Голобуцький В.О. Запорізька Січ в останні часи свого існування... С. 309–310; Яворницький (Эварницкий) Д.И. История запорожских казаков... С. 594.

¹⁷ № 2, 1755, жовтень. – Додаток до листа кошового отамана Григорія Федорова від 9 травня 1755 року, складений невідомою особою. *Південна Україна XVIII–XIX ст.: Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України*. 1999. Вип. 4. С. 9–15. URL: <https://surl.li/wqpwfr>; № 5, 1755 р., березня 12. – Реєстр товарів, поданий з Коша Запорозького в Київську губернську канцелярію. *Південна Україна XVIII–XIX ст.: Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України*. 1999. Вип. 4. С. 9–15. URL: <https://surl.li/wqpwfr>

Головні убори згадуються рідше, однак джерела допомагають окреслити основні категорії товарів цього сегмента. Турецькі купці регулярно привозили шапки з карамазиновими верхами¹⁸, а документи про ціни фіксують існування як простих, так і козацьких шапок різної вартості¹⁹.

Серед предметів взуття найчастіше згадуються чоботи. Найбільш престижними були саф'янові чоботи кримського та османського походження²⁰. Документи Архіву Коша також підтверджують їхню присутність на запорозькому ринку²¹. Водночас судові матеріали засвідчують, що взуттям торгували не лише поштучно, а й гуртовими партіями²², що буде розглянуто далі.

Особливе місце серед товарів займали пояси. Для історії костюма вони є важливим елементом козацького строю, однак торговельні документи дають змогу розглядати їх як окрему категорію імпортованих товарів. Т. Ніколаєва та А. Кікоть пов'язують поширення турецьких і перських поясів із діяльністю вірменських купців²³. Джерела підтверджують ці висновки, фіксуючи дорогі вовняні та шовкові пояси серед товарів, що надходили на Запорожжя з Криму та Османської імперії²⁴.

Отже, можна виділити кілька основних товарних сегментів ринку готового одягу. Наймасовішими були свити, сорочки, каптани та інші вироби повсякденного вжитку, тоді як пояси, саф'янові чоботи, кафтани й окремі різновиди верхнього одягу формували сегмент престижного імпортованого товару. Це свідчить про значну різноманітність асортименту та співіснування на одному ринку товарів різного походження й вартості.

Однією з головних переваг джерельної бази є можливість перейти від характеристики асортименту до оцінки масштабів торгівлі готовим одягом. Якщо більшість праць з історії козацького костюма описують окремі предмети одягу, то торговельні реєстри, митні книги та матеріали Архіву Коша дають змогу оцінити обсяги товарообігу й місце готового одягу в економіці Запорозької Січі.

¹⁸ Яворницький (Эварницкий) Д.И. История запорожских казаков... С. 577.

¹⁹ Шаменков С. Зміни в одязі козаків Війська Запорозького у другій половині XVIII ст. *Стрій*. 2024. № 6. С. 49–50.

²⁰ Яворницький (Эварницкий) Д.И. История запорожских казаков... С. 577, 590.

²¹ № 206, 1744 р., травень. – Реєстр скарг кримських татар на запорожців за заподіяні ними шкоди, захоплення майна, коней, худоби тощо в 1740–1744 рр. *Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775*. Т. 2. Київ, 2000. С. 231.

²² № 188, 1748 р., квітня 9. – Рапорт депутатів від Запорожжя в Бахмутській слідчій комісії Кошеві про роботу й ускладнення, що виникали під час слідства. *Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775*. Т. 2. Київ, 2000. С. 205; № 201, 1748 р., червня 11. – Лист депутатів від Запорожжя в Бахмутській слідчій комісії до Коша про хід слідства й ускладнення при розгляді справ між запорожцями і донцями. *Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775*. Т. 2. Київ, 2000. С. 216.

²³ Ніколаєва Т. Історія українського костюма. Київ, 1996. С. 49; Кікоть А.А. Костюм українського козацтва як складова національної культури. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2010. № 1. С. 35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2010_1_9

²⁴ № 206, 1744 р., травень. – Реєстр скарг кримських татар на запорожців за заподіяні ними шкоди, захоплення майна, коней, худоби тощо в 1740–1744 рр. *Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775*. Т. 2. Київ, 2000. С. 231.

Найдавнішим документом, який дає змогу оцінити масштаби попиту, є вже згадувані реєстри 1755 р., які документи віддзеркалюють насамперед масштаби попиту, а не фактичного імпорту, однак демонструють порядок величин, у межах якого функціонував ринок.

Найбільш достовірні відомості про реальні обсяги товарообігу містять митні книги Переволоченської та Кременчуцької митниць. На відміну від реєстрів потреб, вони фіксують конкретні партії товарів, що перетинали митний кордон. Особливо показовими є записи серпня 1769 р. 9 серпня через Кременчуцьку митницю ввезли 102 каптани з сірого сукна. Наступного дня через Переволоченську митницю надійшло ще 220 простих суконних каптанів, 80 пар вовняних панчіх та дев'ять вовняних кирей. Через два дні було перевезено ще 46 каптанів²⁵. Тобто лише за кілька днів документально зафіксовано ввезення щонайменше 368 готових каптанів, не враховуючи інших категорій одягу. Такі обсяги значно перевищували потреби окремих осіб і вказують на ймовірність систематичного постачання товарів для внутрішнього ринку.

Не менш показовими є й інші документи. Матеріали Бахмутської слідчої комісії згадують судову справу, предметом якої стали 80 пар чобіт²⁶. Інший документ повідомляє про кримського купця, майно якого включало 20 поясів, чотири пари саф'янових чобіт та інші товари²⁷. Хоча ці партії були меншими, вони також значно перевищували рівень індивідуального споживання й підтверджують гуртовий характер торгівлі. Це свідчить, що готовий одяг був важливою складовою торговельного капіталу, а не випадковим додатком до інших товарів.

У 18 ст. готовими предметами гардероба на Запорозькій Січі торгувало широке коло учасників. До нього входили не лише професійні купці, а й самі запорозькі козаки, торговці з Гетьманщини, Кримського ханства та Османської імперії, а також вірменські посередники, які спеціалізувалися на східних товарах²⁸. Козак

²⁵ Шаменков С. Зміни в одязі козаків Війська Запорозького у другій половині XVIII ст. *Спрій*. 2024. № 6. С. 49–50; Голобуцький В.О. Запорізька Січ в останні часи свого існування... С. 309–310.

²⁶ № 188, 1748 р., квітня 9. – Рапорт депутатів від Запорожжя в Бахмутській слідчій комісії Кошеві про роботу й ускладнення, що виникали під час слідства. Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775. Т. 2. Київ, 2000. С. 205; № 201, 1748 р., червня 11. – Лист депутатів від Запорожжя в Бахмутській слідчій комісії до Коша про хід слідства й ускладнення при розгляді справ між запорожцями і донцями. *Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775*. Т. 2. Київ, 2000. С. 216.

²⁷ № 206, 1744 р., травень. – Реєстр скарг кримських татар на запорожців за заподіяні ними шкоди, захоплення майна, коней, худоби тощо в 1740–1744 рр. *Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775*. Т. 2. Київ, 2000. С. 231.

²⁸ № 201, 1748 р., червня 11. – Лист депутатів від Запорожжя в Бахмутській слідчій комісії до Коша про хід слідства й ускладнення при розгляді справ між запорожцями і донцями. *Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775*. Т. 2. Київ, 2000. С. 216; Голобуцький В.О. Запорізька Січ в останні часи свого існування... С. 309–310; Ніколаєва Т. Історія українського костюма. Київ, 1996. С. 49; Кікоть А.А. Костюм українського козацтва як складова національної культури. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2010. № 1. С. 35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2010_1_9; Шульга І.Г. Запорізька Січ у складі українського внутрішнього ринку. *Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку: матеріали респ. історичних читань*. Київ, 1991. С. 89–90; Яворницький (Эварницкий) Д.И. История запорожских козаков... С. 577.

Іркліївського куреня Сергій Кравець, який, згідно з митними книгами 1769 р., перевозив значні партії готового одягу, водночас був власником торгової лавки на Запорозькій Січі²⁹. Подібну роль відігравав і козак Батуринського куреня Іван Таран, який теж транспортував великі партії готового одягу. Обсяги перевезених товарів свідчать, що йшлося не про закупівлі для особистого користування, а про комерційну діяльність, пов'язану з подальшою реалізацією виробів на території Запорозжя³⁰. В Новому Кодаку, козак Черев'янківського куреня Лазар Глоба мав сукновальню та кравецьку майстерню, з котрої, за припущенням В.Голобуцького, готовий одяг надходив на ринок³¹. Тож можна говорити про існування особливої категорії козаків-підприємців, які поєднували військову службу з торговельною діяльністю та були посередниками між зовнішніми постачальниками і внутрішнім ринком Січі. Окрему роль у поширенні східних товарів відігравали вірменські купці. Хоча документи Архіву Коша містять про них небагато відомостей, праці Т. Ніколаєвої та А. Кікоть переконливо показують, що саме вони були основними посередниками у торгівлі турецькими та перськими поясами³². Це допомагає краще зрозуміти механізми проникнення східних товарів на запорозький ринок. Отже, торгівля готовим одягом на Запорозькій Січі спиралася на взаємодію кількох груп учасників. Саме взаємодія цих груп забезпечувала стабільне постачання як виробів повсякденного вжитку, так і дорогого імпортного одягу.

Ввезення готового одягу на Запорозьку Січ було лише першим етапом його товарообігу. Не менш важливим елементом економічної системи був внутрішній ринок, на якому реалізовувалися як імпортні, так і місцеві вироби. Матеріали Архіву Коша, митні документи, судові справи та адміністративні розпорядження дають змогу реконструювати окремі механізми його функціонування.

На відміну від зовнішньої торгівлі, віддзеркаленої переважно в митних книгах, внутрішній товарообіг простежується за різномірними документами – майновими описами, кримінальними справами, ордерами Коша, скаргами купців і судовими матеріалами. Хоча ці відомості фрагментарні, у сукупності вони дають змогу відтворити основні форми реалізації готового одягу на території Запорозжя.

Одним із таких свідчень є згадка про існування торгової лавки на Запорозькій Січі, власником якої був козак Іркліївського куреня Сергій Кравець³³. Уже сам факт функціонування спеціалізованої лавки свідчить про наявність постійних місць роздрібної торгівлі готовим одягом.

Поряд із торговими лавками важливу роль відігравали січові базари. На

²⁹ Шаменков С. Зміни в одязі козаків Війська Запорозького у другій половині XVIII ст. *Смій.* 2024. № 6. С. 49–50.

³⁰ Ibid. С. 51.

³¹ Голобуцький В.О. Запорізька Січ в останні часи свого існування... С. 281.

³² Ніколаєва Т. Історія українського костюма. Київ, 1996. С. 49; Кікоть А.А. Костюм українського козацтва як складова національної культури. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв.* 2010. № 1. С. 35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2010_1_9

³³ Шаменков С. Зміни в одязі козаків Війська Запорозького... С. 49–50.

січовому плацу – крамному базарі та в передмісті йшли жваві торги в лавках, ятках, шинках і торгових рядах, де серед іншого можна було придбати й одяг та взуття³⁴. Особливо цінним є повідомлення Д. Яворницького за матеріалами Архіву Коша. 1749 р. один із перекопських мешканців «на базарній площі продає старі сорочки, також і перемиває їх»³⁵. Попри лаконічність, цей документ є цінним свідченням функціонування внутрішнього ринку одягу. Він підтверджує, що на січовому базарі продавали не лише нові, а й уживані сорочки, причому їх, очевидно, попередньо прали перед повторною реалізацією. Це дає змогу припустити існування на Запорозькій Січі не лише первинного, а й вторинного ринку одягу й елементарних практик підготовки вживаного одягу до продажу.

На внутрішньому ринку продавалися не лише вироби місцевого походження, а й імпортований одяг. Особливий інтерес становить ордер Коша від 21 серпня 1768 р., адресований військовому пушкарю Івану Чернявському. У документі повідомлялося, що в Кам'яному «в козаковъ імѣются на продажѣ... волоскіе рубашки женскіе і протчое гання»³⁶. Кіш вимагав встановити продавців, з'ясувати походження товарів, провести слідство, описати їхнє майно та доставити винних до Січі³⁷. Незалежно від причин розслідування, цей документ свідчить, що волоський одяг відкрито пропонувався до продажу, його реалізацією займалися запорожці, а походження товарів перебувало під контролем Коша.

Важливі відомості містять і судові матеріали. Листування депутатів Запорозжя щодо роботи Бахмутської слідчої комісії неодноразово згадує конфлікт між запорожцями та купцем Іваном Шапочниковим, предметом якого були, зокрема, партії взуття³⁸. Сам факт виникнення подібних спорів свідчить, що готовий одяг мав значну економічну цінність і був повноцінним об'єктом майнових прав.

Отже, внутрішній ринок Запорозької Січі можна розглядати не лише як місце збуту ввезених товарів, а як самостійну систему товарного обігу з власними механізмами функціонування.

Функціонування ринку готових предметів гардероба на Запорозькій Січі визначалося не лише попитом і розвитком міжрегіональної торгівлі. Не менш важливе значення мала система державного й адміністративного регулювання, яка охоплювала дипломатичне забезпечення торговельних інтересів, митну політику,

³⁴ Шульга І.Г. Запорозька Січ у складі українського внутрішнього ринку. *Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку: матеріали респ. історичних читань*. Київ, 1991. С. 89–90.

³⁵ Яворницький (Эварницкий) Д.И. История запорожских козаков... С. 593.

³⁶ № 130, 1768 р., серпня 21. Ордер Коша військовому пушкарю Івану Чернявському з наказом виїхати до Кам'яного і з'ясувати походження волоського волоського одягу у місцевих козаків № 2987. *Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775*. Т. 6/7. С. 177.

³⁷ Ibid. С. 177.

³⁸ № 188, 1748 р., квітня 9. – Рапорт депутатів від Запорозжя в Бахмутській слідчій комісії Кошеві про роботу й ускладнення, що виникали під час слідства. *Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775*. Т. 2. Київ, 2000. С. 205; № 201, 1748 р., червня 11. – Лист депутатів від Запорозжя в Бахмутській слідчій комісії до Коша про хід слідства й ускладнення при розгляді справ між запорожцями і донцями. *Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775*. Т. 2. Київ, 2000. С. 216.

контроль за походженням товарів і судовий захист майнових прав учасників торгівлі.

Перший рівень такого регулювання становили переговори Коша із російським урядом щодо умов торгівлі. Особливе значення мала місія Данила Гладкого, Петра Калнишевського та Івана Чугуївця до Петербурга у 1755–1756 рр. Одним із її головних завдань було домогтися безмитного ввезення до Запорозької Січі борошна, сала, тканин, готового одягу, зброї та пороху³⁹. Уже сам факт включення готового одягу до переліку товарів, щодо яких велися переговори на державному рівні, свідчить про його важливе місце в системі забезпечення Війська Запорозького.

Другий рівень становила митна політика Російської імперії. Указом від 25 січня 1760 р., про який уже йшлося при характеристиці каналів постачання⁴⁰, уряд одночасно стимулював забезпечення Запорожжя необхідними товарами й контролював напрями товаропотоків.

Третій рівень регулювання здійснював безпосередньо Кіш Запорозький. Військова адміністрація контролювала законність походження товарів і втручалася у випадках порушення встановлених правил торгівлі. Показовим є ордер від 21 серпня 1768 р. щодо продажу волоського одягу в Кам'яному⁴¹, який уже розглядався як приклад функціонування внутрішнього ринку. У цьому випадку він демонструє інший аспект – контроль Коша за походженням товарів і законністю їх реалізації.

Контрольні функції адміністрації доповнювалися судовим захистом майнових прав учасників торгівлі. Матеріали Бахмутської слідчої комісії та численні справи про пограбування торговельних валок свідчать, що готовий одяг розглядався як цінне майно, права власності на яке підлягали офіційному захисту⁴².

Регулювали торгівлю на кількох пов'язаних рівнях. Одні документи віддзеркалюють дипломатичні зусилля Коша щодо забезпечення безмитної торгівлі, інші – імперську митну політику, тоді як матеріали Архіву Коша демонструють адміністративний контроль за походженням товарів і розгляд торговельних конфліктів.

Вартість готового одягу є одним із найважливіших показників, що дають змогу оцінити функціонування ринку Запорозької Січі. Якщо відомості про асортимент або канали постачання досить численні, то інформація про ціни збереглася значно гірше

³⁹ Коментарі. *Архів Коша Нової Запорозької Січі*. Т. 1. Київ, 1998. С. 589.

⁴⁰ Мірущенко О.П. Регулювання російським урядом економічних відносин Гетьманщини та Нової Січі у 40–60-х рр. XVIII ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. 1999. Т. 1, № 7. С. 44–45.

⁴¹ № 130, 1768 р., серпня 21. Ордер Коша військовому пушкарю Івану Чернявському з наказом виїхати до Кам'яного і з'ясувати походження волоського одягу у місцевих козаків № 2987. *Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775*. Т. 6/7. С. 177.

⁴² № 130, 1768 р., серпня 21. Ордер Коша військовому пушкарю Івану Чернявському з наказом виїхати до Кам'яного і з'ясувати походження волоського одягу у місцевих козаків № 2987. *Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734–1775*. Т. 6/7. С. 177; Голобуцький В.О. Запорізька Січ в останні часи свого існування... С. 309–310.

і переважно фрагментарна. Проте навіть окремі свідчення дають змогу простежити співвідношення вартості різних категорій товарів, визначити їхню доступність і виявити основні сегменти ринку.

Основними джерелами для такого аналізу є праця В. Голобуцького, побудована на матеріалах Архіву Коша Нової Запорозької Січі, митні документи, які використав Сергій Шаменков, а також окремі майнові описи та судові справи, у яких зафіксовано оцінку предметів одягу⁴³.

Найповніший перелік цін міститься у праці С. Шаменкова. Згідно з наведеними там даними, проста свита коштувала близько 3 руб., свита з синього сукна – 5 руб., проста сорочка – 40 коп., прості штани – 1 руб., штани з синього сукна – 3 руб. Вартість простого козацького пояса становила 25 коп., простої шапки – 80 коп., козацької шапки – 1,5 руб., а чоботи коштували від 50 коп. до 1 руб.⁴⁴

Наведені дані свідчать про чітку залежність вартості від матеріалу виготовлення та якості виробу. Використання дорожчого сукна майже вдвічі збільшувало ціну свити, тоді як штани з синього сукна коштували приблизно втричі дорожче за звичайні. Отже, навіть у межах одного виду одягу існувала помітна цінова диференціація.

Значно дорожчим був імпортований одяг. Матеріали про пограбування запорозьких купців, які опублікував В. Голобуцький, містять згадку про кримську свиту вартістю 11 руб. 60 коп., жовтий вовняний пояс ціною 11 руб. і шовковий пояс, оцінений у 15 руб.⁴⁵

Порівняння цих цін із вартістю виробів місцевого виробництва демонструє істотну різницю. Якщо проста свита коштувала близько 3 руб., а свита з синього сукна – п'ять, то кримська свита оцінювалася більш ніж удвічі дорожче. Ще виразнішою була різниця у вартості поясів: звичайний козацький пояс коштував лише 25 коп., тоді як імпортовані вовняні та шовкові пояси – 11 і 15 руб. відповідно.

Такі відмінності пояснювалися не лише якістю матеріалів. На формування ціни впливали імпортоване походження товарів, використання дорогих тканин, складність оздоблення й транспортні витрати. Загалом це формувало окремий сегмент престижного одягу, доступного лише заможнішим покупцям.

Наведені ціни свідчать про помітну стратифікацію ринку. На одному його полюсі перебували доступні товари повсякденного попиту – сорочки, прості пояси й звичайні чоботи. Інший формували дорожчі вироби місцевого виробництва, насамперед свити, каптани та шапки. Найвищий ціновий сегмент становив імпортований одяг східного походження – кримські свити, шовкові пояси й саф'янове взуття.

Висновки. Готові одяг, взуття й аксесуари були важливою складовою економіки Запорозької Січі 18 ст. і не лише елементом матеріальної культури, а й

⁴³ Голобуцький В.О. Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734–1775... С. 309–310; Шаменков С. Зміни в одязі козаків Війська Запорозького... С. 49–50.

⁴⁴ Шаменков С. Зміни в одязі козаків Війська Запорозького... С. 49–50.

⁴⁵ Голобуцький В.О. Запорізька Січ в останні часи свого існування... С. 309–310.

самостійною категорією товарів, що функціонувала в межах внутрішнього ринку. Забезпечувалося Запорозжя через кілька напрямів постачання: Гетьманщина залишалася основним джерелом масових виробів повсякденного вжитку, тоді як Кримське ханство й Османська імперія забезпечували надходження дорогого імпортного одягу східного походження. Така структура постачання свідчить про інтегрованість Запорозжя до міжрегіонального економічного простору. Аналіз асортименту показав, що предметом регулярної торгівлі були майже всі основні елементи козацького костюма, а джерела фіксують чіткий поділ між товарами повсякденного попиту та престижними імпортними виробами. Великі партії готового одягу, зафіксовані в митних книгах, підтверджують системність товарообігу. У торгівлі брали участь не лише професійні купці з Гетьманщини, Криму й Османської імперії, а й запорозькі козаки, які поєднували військову службу з підприємницькою діяльністю. Поряд із гуртовою торгівлею функціонували торгові лавки, базарний продаж та вторинний ринок уживаного одягу. Митна політика Російської імперії, діяльність Коша Запорозького й судовий захист майнових прав створювали правові умови для розвитку торгівлі та контролю за товарообігом. Цінові дані засвідчують чітку стратифікацію ринку, на якому співіснували доступні товари повсякденного попиту й дорогі імпортні вироби. Отже, ринок готових предметів гардероба був важливою складовою економічної системи Запорозької Січі 18 ст., а його дослідження дає змогу по-новому оцінити розвиток внутрішнього ринку, характер міжрегіональних торговельних зв'язків, підприємницьку активність запорозького населення та роль державного регулювання товарообігу.

Перспективним напрямом досліджень є комплексна реконструкція інших сегментів внутрішнього ринку Запорозької Січі, насамперед ринків тканин, хутра, ювелірних виробів, зброї та предметів повсякденного вжитку. Це дасть змогу цілісно реконструювати структуру внутрішнього ринку Запорозжя 18 ст., простежити зв'язки між окремими товарними категоріями та точніше визначити місце Запорозької Січі в міжрегіональних торговельних мережах Східної Європи.

REFERENCES

- Holobutskyi, V.O. (1961). *Zaporizka Sich v ostanni chasy svoho isnuvannia. 1734–1775* [The Zaporizhian Sich in the Final Period of Its Existence, 1734–1775]. Kyiv [in Ukrainian].
- Kikot, A.A. (2010). Kostium ukrainskoho kozatstva yak skladova natsionalnoi kultury [Costume of the Ukrainian Cossacks as a Component of National Culture]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv*, 1, 35. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2010_1_9 [in Ukrainian].
- Mirushchenko, O.P. (2006). Zaporozkii importery na Perevolochenskii ta Kremenchutskii mytnytsiakh u 60-kh rr. XVIII st. [Zaporizhian Importers at the Perevolochna and Kremenchuk Customs Offices in the 1760s]. *Muzeinyi Visnyk*, 6, 74–77 [in Ukrainian].
- Mirushchenko, O.P. (1999). Rehuliuvannia rosiiskym uriadom ekonomichnykh vidnosyn Hetmanshchyny ta Novoi Sichi u 40–60-kh rr. XVIII st. [Regulation by the Russian Government of Economic Relations Between the Hetmanate and the New Sich in the 1740s–1760s]. *Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu Zaporizkoho derzhavnoho universytetu*, 1 (7), 44–45 [in Ukrainian].
- Nikolaieva, T. (1996). *Istoriia ukrainskoho kostiua* [History of Ukrainian Costume]. Kyiv [in Ukrainian].
- Poltorak, V.M. (2009). Azovo-chornomorska torhivlia yak chynnyk vzaiemyn Viiska Zaporozkoho ta Viiska

- Donskoho doby Novoi Sichi (1734–1775 roky) [Azov–Black Sea Trade as a Factor in Relations Between the Zaporizhian Host and the Don Host During the New Sich Period (1734–1775)]. *Žapysky istorichnoho fakultetu*, 20, 168. <https://doi.org/10.18524/2312-6825.2009.20.65449> [in Ukrainian].
- Shamenkov, S. (2024). Zminy v odiazi kozakiv Viiska Zaporozkoho u druhii polovyni XVIII st. [Changes in the Clothing of the Cossacks of the Zaporizhian Host in the Second Half of the Eighteenth Century]. *Strii*, 6, 49–50 [in Ukrainian].
- Shamenkov, S. (2021). Sermiaha, zhupan ta hermiak v harderobi ukrainskykh kozakiv XVII st. [Sermiaha, Zhupan and Hermiak in the Wardrobe of Ukrainian Cossacks in the Seventeenth Century]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy*, 7, 462–471 [in Ukrainian]; Shamenkov, S. (2024). Zminy v odiazi kozakiv Viiska Zaporozkoho u druhii polovyni XVIII st. [Changes in the Clothing of the Cossacks of the Zaporizhian Host in the Second Half of the Eighteenth Century]. *Strii*, 6, 49–50 [in Ukrainian].
- Shvydko, H. (1999). Dokumenty RDVIA pro torhivelni vidnosyny mizh Zaporozkoiu Sichchiu ta Hetmanshchynoiu u druhii polovyni XVIII st. [Documents of the Russian State Military Historical Archive on Trade Relations Between the Zaporizhian Sich and the Hetmanate in the Second Half of the Eighteenth Century]. *Pivdenna Ukraina XVIII–XIX st.: Žapysky naukovo-doslidnoi laboratorii istorii Pivdennoi Ukrainy*, 4, 9–15. Retrieved from: <https://surl.li/wqpwwfr> [in Ukrainian].
- Shulha, I.H. (1991). Zaporozka Sich u skladi ukrainskoho vnutrishnoho rynku [The Zaporizhian Sich as Part of the Ukrainian Domestic Market]. In *Ukrainska kozatska derzhava: vytoky ta shliakhy istorichnoho rozvytku: materialy respublikanskykh istorichnykh chytan* (pp. 89–90). Kyiv [in Ukrainian].
- Iavornitskii (Evarnitskii), D.I. (1900). *Istoriia zaporozhskikh kozakov* [History of the Zaporizhian Cossacks]. 2nd ed. Vol. 1, 593. Moscow [in Russian].
- Iavornytskyi, D.I. (1990). *Istoriia zaporozkykh kozakiv* [History of the Zaporizhian Cossacks]. Vol. 1, 156–163. Lviv: Svit. Retrieved from: <https://surl.li/kfvdxi> [in Ukrainian].

Отримано 07.08.2026

Отримано в доопрацьованому вигляді 24.08.2026

Прийнято до друку 31.08.2026

Submitted 07.08.2026

Received in revised form 24.08.2026

Accepted for publication 31.08.2026